

oraz telewizyjnym. Przez cały dzień istniała możliwość nabycia książki–albumu o La Salette, rozmowy z jego twórcą oraz uzyskania dedykacji i autografu.

Trzydziesty ósmy Tydzień Kultury Chrześcijańskiej zakończył się 29 listopada 2021 r., w 191. rocznicę wybuchu powstania listopadowego, spektaklem poetyckim *Ku czci powstańców listopadowych* w wykonaniu uczniów Zespołu Szkół im. Henryka Sienkiewicza pod kierunkiem Małgorzaty Szadkowskiej. Po programie przedstawionym w oratorium w Domu Parafialnym uczestnicy spotkania udali się przed Pomnik Niepodległości, gdzie złożyli kwiaty w hołdzie powstańcom, którzy oddali swoje życie za wolną i niepodległą Polskę.

Covidowa sytuacja spowodowała znaczne rozłożenie w czasie tegorocznego programu TKCh. Pomimo epidemii Tydzień Kultury Chrześcijańskiej cieszył się niesłabnącym zainteresowaniem, głównie dzięki różnorodnemu programowi skierowanemu do wszystkich grup wiekowych.

Zachariasz Mosakowski⁴

WARSZTATY MILLPOLSTONE W KOSZALINIE, 1–2 WRZEŚNIA 2021 R.

W symbolice chrześcijańskiej chleb oraz wszystko, co go dotyczy, zajmuje szczególne miejsce. Nie tylko samemu uświęconemu Ciału Chrystusa pod jego postacią nadaje się tak wyjątkowy wymiar, ale także bogatą symbolikę mają narzędzia, które służą do jego wyrobu. Pośród tych zaś kamienie młyńskie przewijają się na kartach słowa Bożego w kilkunastu miejscach – mają jednak najczęściej negatywne konotacje, są na przykład narzędziami kary i sądu, jak w Ewangelii według św. Mateusza (Mt 18,6).

Skąd więc znalazły się w murach pomorskich kościołów? Czy był to tylko budulec, czy umieszczono je tam jako symbol? Jeżeli tak, to co miały symbolizować? Od jak dawna się tam znajdują? Skąd pochodził materiał, z którego je wykonano? Na te i wiele innych pytań stara się odpowiedzieć zespół naukowców pod przewodnictwem dra Dariusza Brykały z Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, w ramach projektu naukowego *Pamięć kamieni. Pochodzenie, użytkowanie i sakralizacja kamieni młyńskich wmurowanych w ściany gotyckich kościołów na Nizinach Południowobałtyckich*, który realizowany jest ze środków Narodowego Centrum Nauki (grant nr 2019/35/B/HS3/03933). Pierwsze spotkanie robocze z mającego się odbyć cyklu miało miejsce w koszalińskim Centrum Formacyjno-Edukacyjnym Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej pomiędzy 1–2 września 2021 r. Istotnie, to właśnie w tej diecezji znajduje się szczególnie dużo unikalnych budowli sakralnych z tym charakterystycznym elementem.

⁴ Mgr Zachariasz Mosakowski, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Zakład Zasobów Środowiska i Geozagrożeń; ORCID: 0000-0001-9688-1495, e-mail: zachary@twarda.pan.pl.

Nad różnymi aspektami europejskiego i światowego fenomenu kościołów z wmurowanymi kamieniami młyńskimi zastanawiało się ponad trzydziestu naukowców z różnych instytucji i ośrodków w Polsce oraz jeden gość z Niemiec. Całe warsztaty podzielone były na dwie części – pierwsza dotyczyła spraw antropologiczno-historycznych, architektonicznych i kulturowych, druga zaś, oprócz tych wymienionych, skupiała się także na aspektach środowiskowych, które wybrzmiały szczególnie mocno np. w referacie dra Karola Tylmanna, który opowiadał o datowaniu ekspozycji powierzchni skalnych metodą ziemskich izotopów kosmogenicznych.

Naukowcy starali się umieścić omawianą tematykę w szerokim kontekście, stąd niezwykle interesujące okazały się być referaty, które podejmowały tematykę symboliki kamieni (nie tylko młyńskich), samego aktu mielenia zbóż w czasach chrześcijańskich i przedchrześcijańskich oraz ukazania tych motywów w sztuce. Doskonałym tego przykładem były kwestie podjęte przez dra Dariusza Brykałę, który omawiał koncepcję tak zwanego Młyna Eucharystycznego – obrazowego wyjaśnienia żywej obecności Jezusa Chrystusa w Chlebie Eucharystycznym. Popularna szczególnie w niemieckiej sztuce sakralnej ukazywała ewangelistów, apostołów oraz ojców Kościoła w akcie symbolicznego mielenia ziarna słowa Bożego.

Mocno zaakcentowany został również fakt, iż pośród kościołów diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej znajdują się miejsca kultu pątniczego. O tradycji pielgrzymek do św. Hostii w Osiekach szeroko opowiedział ks. Henryk Romanik, wskazując na burzliwe dzieje XIV-wiecznej relikwii i obecność trzech kamieni młyńskich w fasadzie osieckiego kościoła, którą odczytał jako „świadectwo rosnącego w średniowieczu kultu Eucharystii i trwałej obecności Chrystusa w chlebie konsekrowanym”⁵.

Trudne, a często tragiczne dzieje kościołów pomorskich przedstawiła mgr Krystyna Bastowska z koszalińskiej delegatury Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Szczecinie. Jak wynikało z przedstawionych przez nią wyników badań, z terenu dawnego województwa koszalińskiego na przestrzeni lat 1945–1989 zniknęła niemal ¼ z ogólnej liczby obiektów. Głównymi sprawcami poczynionego spustoszenia były przede wszystkim wojska sowieckie plądrujące i dewastujące obszar podczas spychania wojsk hitlerowskich na terytorium III Rzeszy w ostatnim etapie wojny, a w latach pokoju także nowa, ludowa władza, która często w sposób planowy w imię swoich politycznych i ideologicznych interesów doprowadzała do rozbiórek, zamknięć czy nadań nowych, świeckich funkcji zabytkowym świątyniom.

W ramach warsztatów odbyła się także wycieczka terenowa, podczas której uczestnicy mieli okazję odwiedzić kilka świątyń zlokalizowanych w okolicach jeziora Jamno. Na trasie zwiedzania znalazły się kościoły w Sianowie, Niemicy, Dąbrowie, Iwięcinie, Osiekach Koszalińskich i Jamnie. Szczególnie duży wkład w przybliżenie uczestnikom warsztatów historii i tradycji kultu w tych miejscach miał ks. Henryk Romanik, diecezjalny konserwator zabytków oraz dziekan dekanatu koszalińskiego. Z dużą pieczołowitością i wnikliwością wyjaśniał meandry zagadnień związanych

⁵ Więcej na ten temat: Henryk Romanik, „«Mane nobiscum Domine». Tradycja pielgrzymek do Świętej Hostii w pomorskich Osiekach”, *Rocznik Skrzatuski* 3 (2015): 131–146.

z dziejami poszczególnych detali artystycznych i architektonicznych, ich wykonawcami oraz sposobami konserwacji. Wyjątkowo szczegółowo omówiony został przezeń kościół w Iwięcinie, zdobny w piękną polichromię przedstawiającą Sąd Ostateczny oraz XV-wieczny krucyfiks z medalionami z wizerunkami czterech ewangelistów na końcach każdego z ramion.

Mając na uwadze sprawy pozanaukowe, z całą pewnością należy podkreślić wzorową organizację warsztatów, a także gościnność włodarza Centrum Edukacyjno-Formacyjnego – ks. dyrektora Andrzeja Zaniewskiego oraz całej obsługi. Wykazali się oni bowiem wielką życzliwością, dbając o to, aby pod względami logistyczno-lokalowymi spotkanie odbyło się bez jakichkolwiek problemów.

Podsumowując, należy zauważyć, że dzięki takim spotkaniom i projektom można pochylić się nad bogactwem chrześcijańskiej symboliki i tradycji, na co dzień niemal niezauważalnym, a jednak będącym dowodem na to, jak wiele z pozoru prostych rzeczy może być nośnikiem mądrości i wartości kryjących się w słowie Bożym. Kolejne spotkanie z cyklu warsztatów odbędzie się we wrześniu 2022 r., tym razem w Olsztynie. Natomiast materiały konferencyjne z omawianego spotkania są dostępne publicznie na platformie RCIN⁶.

⁶ *1st Annual millPOLstone Workshop „Kamienie młyńskie w kościołach Pomorza Środkowego”*, w ramach realizacji projektu NCN 2019/35/B/HS3/03933, Narodowe Centrum Nauki, Koszalin, 1–2 września 2021 r., Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, materiały konferencyjne, red. Dariusz Brykała, Piotr Lamparski (Warszawa: Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego PAN, 2021), dostęp 10.05.2022, <https://doi.org/10.7163/Konf.0003>.